

ВІДГУК

на кандидатську дисертацію Валерії Павлівни Пилипак «Егоцентрична семантична опозиція *там-тут* та її вираження в українській мові», поданої на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.01 – українська мова. – Вінниця, 2018. – 259 с., включно зі *Список використаної літератури* (с. 209-249); *Список джерел* (250-253); *додатки: А.* (таблиця) *Конкретизація семантичної опозиції тут-там в українській мові* (с. 254); *Б.* (схема) *Уявлення мовця про я / тут – простір і там – простір* (с. 255); *В.Список публікацій. Основні наукові результати дисертації* (с. 256-257). *Апробація матеріалів дисертації* (с. 257-258). *Додатково відображають наукові результати дисертації* (с. 258-259).

В умовах суверенної України дослідження людського фактора в мові набуває особливого значення в зв'язку з вивченням картини світу, яка формується носіями мови на основі української народної ментальності, етнопсихології. Враховуючи сучасні наукові дослідження, настав час виокремлення зв'язку мови і світогляду, духовності як своєрідної лінгвістичної проблеми, що розглядає мову як духовну скарбницю набутоків попередніх поколінь з її специфічними моделями картини світу.

З позиції розвитку сучасних лінгвістичних уявлень у науці нині є провідною прагматична парадигма, що характеризує егоцентричну опозицію, в центрі уваги якої перебуває мовець, який відчуває, пізнає світ, мислить і оцінює відповідно до норм певної етнокультури. Більше того, останнім часом у лінгвістиці активізується напрямок, в якому мова трактується не просто як засіб комунікації й пізнання, а як *культурний код нації*. Тому дослідження саме такої теми, яка розкриває духовний світ опозиційного світогляду українського народу, є *вельми актуальним, цінним і своєчасним виховним чинником у формуванні підростаючого покоління*. Постає нагальна потреба не тільки дослідити те, що було властиве нашому народові в минулому, але й зберегти його повноцінно й передати прийдешнім поколінням в усій красі й силі. Безсумнівно, що для цього потрібний глибокий аналіз різножанрових джерел, на основі яких постане об'єктивна картина, аби збагнути: що ж відбувається в нашій мові й духовній сфері й що необхідно зробити, аби не допустити таких мовних покручів, як *круто, блін, прикольний чувак, обалденний сир, кльова позичка*, які знецінюють віковічні набутки національної духовної основи українського слова, його вагомої семантики, милозвучності. Саме цьому завданню й відповідає дисертаційне дослідження Валерії Павлівни Пилипак, яка на основі ретельно дібраних мовних одиниць із різножанрових джерел, а також сумлінно опрацьованої фахової літератури обраної теми, визначила теоретико-методологічне підґрунтя дослідження опозиційності та егоцентричності людського мислення, мови і мовлення як основних чинників формування мовної картини світу в з'ясуванні семантичної опозиції 'там'- 'тут' на лексичному, граматичному, текстуальному рівнях української мови. Дослідниця систематизувала й проаналізувала різні типи цієї мовної

структури, з'ясувала логічні чинники її формування; ґрунтовно схарактеризувала основні опозиційні структурно-семантичні моделі зв'язку семантики та форми.

Заслуговує схвалення чітка позиція дослідниці у визначенні вияву механізмів розмежування поняття антропоцентризму та егоцентризму як методологічних принципів сучасних семантико-прагматичних досліджень, окреслення їх закономірних чинників та актуалізаторів. Усе це, безперечно, дало їй можливість вирішити ряд важливих завдань, передбачених планом роботи, зробити аргументовані висновки й винести основні положення дисертації на захист.

Робота, крім вступу, висновків та додатків, складається з трьох основних розділів, які логічно взаємопов'язані між собою і мають чітку наукову концепцію.

У першому розділові *«Антропоцентричний та егоцентричний простір людини-мовця»* (с. 30-75), який складається з чотирьох підрозділів [1.1. *Антропоцентричні та егоцентричні концепції в лінгвістиці* (с. 30-38). 1.2. *Дейксис як вияв егоцентризму мови. Дейктичність як компонент значення мовних одиниць* (с. 38-45). 1.3. *Просторовий дейксис як сфера вияву суб'єкта мовлення* (с. 45-59). 1.4. *Семантична опозиція **тут-там**: історія дослідження та статус серед інших семантичних опозицій* (с. 58-75)] дисертантка розглядає теоретичні набутки обраної проблеми, рівень її опрацювання, привертає увагу до особливостей застосування законів логіки для вивчення семантичної опозиції та дискусійних поглядів у процесі розвитку й осмислення поняття дейктичного простору в працях вітчизняного та зарубіжного мовознавства, акцентуючи на прогресуючому сучасному науковому напрямкові, в якому мова трактується не просто як засіб спілкування та пізнання, а як культурний код нації.

У цілому ж аналіз ведеться в такий спосіб, що дає науковцю легко зорієнтуватися в логічному ланцюжку складових частин, насичених теоретичними викладками з посиланням на положення авторитетних дослідників, обґрунтуванням глибини опрацювання того чи іншого питання в науці, а також достатнім ілюстративним матеріалом і коментарями до нього. На основі узагальнень, поданих до кожного підрозділу, дослідниця сформулювала лаконічні висновки.

У другому розділові *«Вираження семантичної опозиції там-тут на лексичному та граматичному рівнях української мови»* (с. 76-164), висвітлюється питання способів вираження семантичної опозиції 'там'- 'тут' дейктичними одиницями української мови (вживання прономінатива *там* та неозначених займенників і прислівників як засобу опозиції) (с. 76-92), а також вираження семантичної опозиції іменниками, прикметниками, дієсловами та граматичними засобами родового відмінка, грамеми середнього роду як маркерів егоцентричної 'там'- семантики і синтаксичних конструкцій з часткою *би* (с. 92-156).

Аналіз добірного ілюстративного матеріалу дав можливість дослідниці згрупувати й змоделювати особливості лексичних, граматичних, синтаксичних способів вираження семантичних опозицій і завершити розділ аргументованими висновками (с. 156-164).

Третій розділ «*Вираження семантичної опозиції там-тут у текстах різних жанрів*» (с. 165-198) присвячений детальній характеристиці 3-х типових явищ семантичної опозиції 'там-тут' в українському пісенному фольклорі (с. 165-174), літературних казках і байках (с. 175-183) та рекламних текстах (с. 183-198). У ньому переконливо синтезується широка палітра семантичного вираження позиції мовця в різних за структурно-семантичними, семантико-прагматичними та соціокультурними особливостями в таких дискурсах, як народно-пісенний, літературно-казковий, рекламний. Досить показовим є широкий діапазон лексико-семантичного інваріанту опозиції в українській пісні, як-от: 'тут'-'там': 'тут' → 'я' → 'моє' / 'своє' → 'близьке' → 'краще' ↔ 'там' → 'чуже' / 'інше' / 'друге' → 'погане' / 'гірше'. У піснях він представлений такими варіантами:

а) мотив протиставлення себе ворожим іншим особам: 'тут' → 'я' / 'ми' ↔ 'там' → 'вороги' / 'недоброзичливці' / 'лихі люди': *Брешіть, брешіть, воріженьки, Набрешетесь лиха, А ми з тобою, миленький, Кохаймося стиха;*

б) мотив соціальної чи майнової нерівності: 'тут' → 'я' → 'бідний' / $a \leftrightarrow$ 'там' – 'він' / 'вона' → 'багатий(а)': *Ой ти, мій козаче, Не ходи до мене: Ти багач, а я бідна, Не візьмеш ти мене* (с. 167);

в) 'тут' → 'я' → 'бідний' → 'щастя' ↔ 'там' → 'багатий' → 'нещастя' / 'нед оля': *За городом качки пливуть, Каченята крячуть. Вбогі дівки заміж ідуть, А багаті плачуть* (с. 167) і т.п.

Як і в попередніх розділах, дисертантка посилається на теоретичні засади авторитетних мовознавців і, раціонально використовуючи ілюстративний матеріал, групує його за певними мовними ознаками і подає короткі висновки.

Загалом же дисертаційне дослідження виконане грамотно, на високому науково-теоретичному рівні. Його результати, безсумнівно, ввійдуть у науковий обіг і сприятимуть у подальшому студіюванні інших аспектів мовної картини світу, а також будуть використані в навчальному процесі ВНЗ України.

Завершується робота загальними висновками (с. 199-208), сформованими на основі висновків вищерозглянутих трьох розділів.

Відзначивши наукові здобутки, вкажемо й на деякі недоліки та побажання:

1. Дослідниця сумлінно опрацювала наукову літературу і дібрала для аналізу яскравий ілюстративний матеріал, що значно збагатило теоретичні засади та фактаж досліджуваних одиниць. Варто було б використати й публікації Г.С.Артеменко (структурно-семантичне моделювання фразеологізмів: логічне та алогічне, 2015), О.І.Тимченко (людина в мовному просторі української загадки, 2010), Т.В.Крашеніннікова (українські літературні казки ХІХ ст., 2013). Безсумнівно, що ці джерела додали б щось нове.

2. Не завадило б привернути увагу до специфіки структурно-семантичного моделювання егоцентричних семантичних опозицій у сучасній періодиці та творах сучасних майстрів художнього слова. Тут не може не викликати інтересу таке: чи в них збережено живомовні особливості студійованої семантичної опозиції, чи вдаються письменники до оновлення її відповідно до творчого задуму?

3. Науковий стиль викладу В.П.Пилипак характеризується усталеними термінами рідної мови. Проте чому б не зукраїнізувати й такі запозичення, як-от: *інтенція* (с. 39), *домінуючої* у висловленні (с. 113, 203), *імперативної семантики* (с. 152), які в українській мові мають доступні й зрозумілі відповідники. Кому ж як не філологам дбати про усталення своєї термінології, дбати про чистоту української мови, як дбають чехи, французи.

4. Характеризуючи особливості досліджуваної проблеми, бажано було б скористатися, окрім таблиці «Конкретизація семантичної опозиції 'тут'-'там' в українській мові» (додаток А), й такими важливими чинниками дослідницької роботи, як статистика, схеми, графіки, діаграми, в яких би наочно розкривалися динамічні процеси функціонування тих чи інших контекстуальних одиниць, а не обмежуватися побіжними зауваженнями про їх високу й низьку частотність використання.

5. Реферована робота заслуговує на те, щоб її опублікувати достатнім тиражем для широкого загалу науковців та учителів-словесників, а також на її основі опрацювати й видати цікавий навчальний посібник для середніх та вищих закладів, який би сприяв глибокому засвоєнню не тільки граматичних основ української мови, а й виховуванню глибокої поваги до національних традицій духовної культури українського народу.

6. Варто подумати й над принципом укладання специфічного словника семантичних опозицій, в якому б постала повна картина мовних засобів, створених творчим генієм численних поколінь нашого народу.

7. У рецензованому примірнику дисертації іноді трапляються друкарські недогляди: а) *Н.Ф.Алефіренко* (с. 209) зам. *Н.Ф.Алефиренко*;

б) стилістичні та орфографічні огріхи: *Тому егоцентризм – це вияв в мовних значеннях вказівки на людину як суб'єкт свідомості, що виступає в якості мовця* (суб'єкт мовлення)(с. 74) зам. *Тому егоцентризм – це вияв у мовних значеннях вказівки на людину як суб'єкт свідомості, що виступає як мовець* (суб'єкт мовлення)тощо.

* *

*

Аналіз поданої до захисту дисертації, АКД, публікації дають нам право говорити про її **актуальність, новизну, практичне значення** й творчий підхід у дослідженні питання про егоцентричну семантичну опозицію 'там'- 'тут' на сучасному етапі розвитку української мовознавчої науки та повноту викладу основних положень, опублікованих збірниках вищих навчальних закладів України та зарубіжжя.

Це перше монографічне дослідження у вітчизняному мовознавстві, в якому систематизовано погляди науковців на поняття опозиційності та егоцентричності людського мислення; суттєво розширено теоретичну базу; уточнено поняттєво-термінологічний апарат досліджуваних одиниць; визначено статус семантичних опозицій 'там'- 'тут' серед інших семантичних опозицій й виявлено їхні типи кореляції та прагматичні мотиви трансформації на різних мовних рівнях; накреслено перспективи подальшого опрацювання цього своєрідного мовного явища.

Дослідження відзначається потужною джерельною базою опрацьованих матеріалів, сумлінністю мовного аналізу, узагальненнями та висновками. Дисертантка виявила творчий підхід, наукові здібності у вивченні структурно-семантичного моделювання досліджуваних мовних явищ, що дало їй можливість установити повну парадигму засобів вираження комунікативної мети висловлення, спираючись на набутки теоретичних і концептуально-засадничих принципів сучасної лінгвістики. Її ерудиція, наукова зрілість, працьовитість і наполегливість у досягненні мети не викликають сумніву.

Автореферат та 19 публікацій у наукових збірниках ВНЗ України та зарубіжжя (5) повністю відбивають зміст теми і дають підстави вважати їх цілком достатніми для ознайомлення наукового загалу з об'єктом, методикою та результатами поданої до захисту роботи.

Вважаємо, що дослідження *Валерії Павливни Пилипак «Егоцентрична семантична опозиція там-тут та її вираження в українській мові»* виконане на високому науковому рівні і відповідає «*порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника*», а його автор заслуговує на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук із спеціальності 10.02.01 – українська мова.

Доктор філологічних наук,
професор

А.М.Поповський

Підпис професора Поповського А.М. засвідчую.
Проректор

Л.Р.Наливайко

14 березня 2018 року